

Novi izvori za srednjovjekovnu topografiju Požege

Nenad Moaćanin:

Požega i Požeština u sklopu Osmanlijskog Carstva (1537-1691)
Jastrebarsko, 1997.

Osmanlijski porezni popisi iz 16. stoljeća nisu samo neprocjenjivi izvor društvene i gospodarske povijesti turskoga doba nego i srednjovjekovne topografije. To osobito vrijedi za južne krajeve nekadašnjeg mađarskoga kraljevstva, za Vojvodinu i za međuriječje Drave i Save, kojeg je srednjovjekovna mreža nastambe gotovo potpuno uništena i prijašnje se stanje može rekonstruirati isključivo na temelju pisanih izvora. Svečan je događaj, dakle, ne samo za istraživača osmanlijske prošlosti nego i za istraživača srednjega vijeka kada izvor iz turskoga doba postane dostupna putem tiska. Osobito u slučaju požeškoga sandžaka čiji su tefteri do sada bili posve nepoznati. Ovo je prva prilika da smo ih, putem dobrohotnosti Nenada Moaćanina, u mogućnosti upoznati.

O sandžaku su sačuvana četiri popisa iz vremena od 1540. do 1579. godine. Prvi, koji je nastao neposredno nakon turskoga osvajanja, još je nepotpun. Temeljni popis datira iz 1545. godine. Treći, između 1561. i 1565. godine, prepravljena je i proširena varijanta popisa iz 1545. Napokon, 1579. godine u sandžaku je nastao jedan posve novi, od svih ranijih opširniji popis (dalje se, radi skraćivanja, na njih pozivamo kao na A, B, C i D tekst). Moaćanin je, u hrvatskom prijevodu, objavio ovom prigodom onaj dio svakog teftera koji se odnosi na požeški kraj kao na jednu administrativnu jedinicu sandžaka. Na tom su području 1540. godine popisana samo 152, 1545. godine 281, 1565. godine 296 i 1579. godine 350 gradova, sela, pustara odnosno zemlje (zemin) što ukazuje na sve veću opsežnost popisa, i da je publicirani materijal opsežan.

Kako nisam stručnjak za tursko doba, nisam u stanju recenzirati izdanje sa stajališta istraživača osmanlijske prošlosti. Želim govoriti isključivo o onome što pruža istraživaču povijesne geografije.

Bruce McGowan je 1983. godine objavio uzorno pripremljen tekst teftera¹ srijemskoga sandžaka u doba Selima II. (1566-1574). Sa sigurnim paleografskim poznavanjem srednjovjekovnih izvora i temeljnim poznavanjem modernoga kartografskog i toponimskog materijala uspio je pravilno riješiti oko tisuću imena mjesta. Naknadno se može ustvrditi da ga je sjajna intuicija vodila pravim putem jer za čitanje imena nije imao nikakva uporišta. McGowanovo izdanje izvora je uspjeh i njegova je knjiga istodobno i kriterij za sve daljnje publikacije.

¹ McGowan, Bruce W.: *Sirem sancagi mufassal tahrir defteri*, Ankara, 1983.

Brzo smo se osvjedočili da od ovoga Moaćainova djela ne smijemo očekivati isto što i od McGowanova. Zanimanje hrvatskoga istraživača, za razliku od američkoga, nisu pobudila pitanja topografije. Njegovo se djelo neosporno može koristiti za istraživanje mnogih aspekata Požege u tursko doba. Za istraživanje topografije, međutim, razočaravajuće je. Dalje ću se ograničiti na analizu teftera iz 1565 (C), jer sam mogao nabaviti samo njegov original.²

Začuđujuća manjkavost knjige jest da je veliki broj imena ostao neodgonetnut. Moaćainin se nije trudio da pod svaku cijenu pročita imena. Kraj nesigurnih čitanja stavio bi jednu ili dvije zvjezdice, a u neka se nije ni upuštao. Isto je činio i s osobnim imenima. »Nisam htio – kako se katkada nekima događa – prepisivati skupine slova koje mi ništa ne znače...«, piše na 13. strani. Šteta zbog te odluke jer jako umanjuje uporabivost djela. U B teftoru kraj 42, a u C teftoru kraj 33 imena mjesta (15% odnosno 11%) nema odgonetke. (Uspoređujući tekst s originalom, s čuđenjem sam ustanovio da se jedan broj tih imena razmjerno lako može pročitati.)

U 60 imena mjesta, što je narednih 20 posto nailazimo na krivo čitanje. U najviše slučajeva posve je nerazumljivo kako je to moglo nastati, jer predloženo čitanje na temelju slike stvarno je neprihvatljivo (319 Doljanovci = Doljanci, 346 Podvrški = Pridvrški, 379 Bedčinci = Benedičinci, 379 Jošavica = Posreće, 388 Lomnica = Lučica, 389 Podbečje = Podbučje itd.). U slučaju imena mjesta Bekeševci isključeni su predloženi Jakševci (217, 394), jer bi ovo potonje pisali s drukčijim slovom *k*. Isto tako i Bračev Dol (1481.: Brechowydol) se ne može čitati kao Berakov/Perakov Dolnik (176, 283, 467).

Sve u svemu, nalazimo da točno 1/3 od 296 imena mjesta, dakle 93, nije pročitano ili je pročitano krivo. To je previsoki omjer da bi bio prihvatljiv.

Mnogo bi se grešaka moglo izbjeći da se autor trudio da sustavno usporedi imena iz tri teftera. Osobito bi bilo razumno usporediti teftere B i C, jer je redosljed u oba isti. Ništa ne bi bilo jednostavnije nego ih paralelno čitati i iz te komparacije izvuklo bi se pravilno čitanje. Moaćainin se, iz nekog razloga, nije služio tom mogućnošću. I tako onda, iznenađeno, uočavamo da je isto ime na jednom mjestu odgonetnuto ovako, a na drugom onako. Često je čitanje teftera B dobro (npr., Divac? Štivar? = 169 Dubrovac, Stipkovac; 303 Sveti Ilija? = 187 Sviračka; 366 Bočac? = 221 Lukač; 393 Vrhovine? = 215 Vrhovci), drugom prigodom teftera C (175 Zadubravje? = 281 Zadvorje; 199 Brestovac? = 324 Treštenovac; 209 Olovci? = 344 Orlovci; 225 Grabje? = 373 Granje). Zanimljivo je da mu je, ne jedanput, u teftoru B uspjelo pročitati ime, a u C ga je ostavio neriješenim (208 Godišna, 212 Tominovci, 229 Lipa i Lipovci, 231 Koprenovci; odgovarajuća prazna mjesta u C su 342, 349, 380, 381, 386). Još se više grešaka moglo izbjeći da je autor sustavno uspoređivao oba teftera s D teftorom.

Izvor daljnjih grešaka je u tome što se autor nije služio srednjovjekovnim toponimskim materijalom. Stoga nalazimo da za Romanvölgynek (1464.: Romanwelgh) umjesto Romanov Dol stoji Zubanov Dol, Opatov Dol i Domanov Dol (203, 335, 448); za Sveti Marag (1372.-1489.: Zenthmark) svugdje Sveti Barač (203, 335, 448); za Odrijanovce/Odrijanci (1444.: Adryanowcz) stoji Odvorbanovci odnosno Odvoranci (167, 269, 436); za Egudovce (1499.: Egywdowcz) stoji Ogudovci, V(i)dacjanovci (1483.: Daczyanowch) stoji Vidac Banovci.

² Zahvaljujem se Pálu Fodoru i Klári Hegyi koji su mi nabavili prijepis iz istanbulskog arhiva.

Pored toga, autor nije pokušavao identificirati ili lokalizirati mjesta. O imenima mjesta nema kazala ili bilo kakvog popisa. Ako čitatelj hoće koristiti knjigu, mora to, s velikim trudom, sam uraditi. Prirodno je da, nakon navedenoga, nema ni zemljovida.

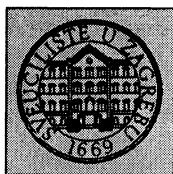
Konačno još i primjedba da je dio teksta, koji sam kontrolirao, još i manjkav. Na 285. stranici, iza spominjanja sela Čaglin izostalo je ovo: »s mezrom Topolinci«. Osim toga zaboravilo se na 182-183. stranici teftera gdje su spomenuta sela Poljanska, Otok, Hersek Torna kao i pustare Prebinje i Mikaševci (vidi odgovarajući dio B teftera na 216. i 217. str. Umjesto Otoka krivo stoji Otova, a Prebrinje nije pročitano).

Šteta da sve te manjkavosti dobrano smanjuju radost koju je izazvalo objavljivanje knjige.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

30

ZAGREB 1997.

Izdavač
Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Za izdavača
Stipe Botica

Redakcija
Branka Boban
Neven Budak
Mirjana Gross
Franko Mirošević
Iskra Iveljić
Nikša Stančić
Božena Vranješ-Šoljan

Urednički kolegij
Ivo Goldstein
Marijan Maticka
Mario Strecha

Izvršni urednik
Mario Strecha

Adresa uredništva
Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb, Ivana Lučića 3
tel. 385 1/ 6120 150, 6120 166, fax. 385 1/ 6156 879
Časopis izlazi jednom godišnje. Izdavanje časopisa sufinancira
Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske
br. 6859/1 od 5.X.1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Ministarstvu znanosti i tehnologije
Republike Hrvatske pod brojem UP-547/2-84-1984.

Tehnički urednik
Krešo Turčinović

Naslovna stranica
Iva Makvić

Lektura i korektura
Ljiljana Cikota

Prijevod sažetaka na engleski jezik
Marina Denona-Krsnik

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb

UDK 949. 75

RADOVI 30

/ [uređivački odbor Ivo Goldstein... et al.]. – Zagreb
: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta, 1997.
– 372 str. ; 24 cm

– Summaries.

ISBN 0353-295X

Kompjutorski slog i prijelom
Krešo Turčinović

Tisak
KRATIS – Zagreb

Tiskanje završeno u ožujku 1998. godine

Naklada
500 primjeraka